

ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՏԵՐ-ՍՏԵՓԱՆՅԱՆ

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ԹՈՒՄԱՆՅԱՆԻ ՏՈՒՆ-ԹԱՆԳԱՐԱՆԸ

ԹԱՆԳԱՐԱՆԻ ԲԱՅՈՒՄԸ

Ապրիլի 5-ն էր Ճիշտ կեսօր։ Ամեն սեռի, ամեն հասակի ու ասպարեզի պատկանող մարդկանցից բաղկացած մի ընտրյալ բազմություն, խորհրդավոր լուսվթյամբ ու լրջությամբ, օպաստմ էր բարձրագույն աստիճանների վրա մի նորակառույց ու նրբակերտ շենքի, որը կառուցել է Հայաստանի կառավարությունը՝ հավերժացնելու համար հայ ժողովրդի մեծ ու սիրելի բանաստեղծ Հովհաննես Թումանյանի հիշատակը։

Հայկական ճարտարապետության գեղեցիկ նմուշներից մեկն եղող այդ կառույցը, որպես փառապսակ կանգնած լենինի լայնարձակ պողոտայի հյուսիսային մեկնակետի բարձունքի վրա, կոչվում է «Հովհաննես Թումանյանի տուն-թանգարանը»։ Նրա կամարակապ ճակատը, բարձրից, հսկում է մայրաքաղաքի մագիստրալներից լենինի պողոտայի վրա, որի երկու կողմերում շարված ակասիաները հայկական հինավուրց մանյակների մարգարիտներն են հիշեցնում, պողոտայի մինչև Սարիթաղ հասնող անծայրածիր երկարությամբ։ Գրանիտե սրբատաշ քարերից կառուցված լայնանիստ սանդուղքի հիսունչորս աստիճանները, — բանաստեղծի հիսունչորս տարի է ապրել (1869—1923 թ. թ.), — տանում են դեպի վեր, դեպի տուն-թանգարանի նախամուտ դահլիճը։

Այդ սանդուղքի վրա կատարվում էր մի խորհրդավոր արարողություն՝ Հովհաննես

Թումանյանի անվան տուն-թանգարանի բացման արարողությունը։

Աստիճանների վրա կանգնել էին գիտության, գրականության, գեղարվեստի, ճարտարապետության, բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների ուսուցչության և ուսանողության ներկայացուցիչները, ինչպես նաև մեծ բանաստեղծի նկատմամբ անհոծ սիրով տոգորված ժողովուրդը։ Այնտեղ էին գտնվում նաև անմահ բանաստեղծի կողակիցը՝ Օլգա Թումանյանը և գրականագետ դուստրը՝ Նվարդ Թումանյանը, որոնց դեմքերի վրա, իրենց հարազատի մահից ծընված տրտմության առնթեր, ճառագայթում էր նրա անմահացումից բխող երջանկությունը։

Հանդիսության բացման խոսքն առաջ Հայաստանի Կոլտուր-լուսավորական հիմնարկների գործերի կոմիտեի նախագահ Հովհաննես Բաղդասարյանը։ Հետո, հուզիլ բռնեբով, բանաստեղծի թանկագին հիշատակը ոգեկոչեցին ու պանծացրին գրականագետ Ստեփան Զորյանն ու հայտնի ժողովրդական ուսուցիչ Սիմակ Սահակյանը։

Հավարտ բանախոսությունների, որոնք հանդիսության արժանի պատկառանքով ունկրնդվեցին հանդիսականների կողմից, թանգարանի մուտքը փակող ժապավենը կտրեց Հայաստանի Սովետական գրողների միության նախագահ, մեծանուն բանաստեղծ Ալեկոյի Խահակյանը՝ ժամանակակից հայ գրականության սիրելի Վարպետը։

ՏՈՒՆ-ԹԱՆԳԱՐԱՆԻՑ ՆԵՐՍ

Նախասրահ մտնող այցելուների ուղադրությունը գրավում է դահլիճի խորքում, երկու մշտադալար հովանոցատերև արմավենիների միջև հանգչող, հանճարեղ բանաստեղծի բրոնզե կիսանդրին, որի վերևում, պատի

վրա, ոսկեգօծ տառերով գրված է. «Գրողը մարդկային հոգու ճարտարապետն է» (Մալիկ)։

Մանուշակադուխ թավիշն վարագույրները իրենց երկարաձիգ ու ծավալուն շքեղու-

թյան հետև պահում են Թումանյան ընտանիքի բնակարան-տունը, մինչդեռ աջակողմում, գորգապատ մի սանդուղք ալցեկուներին տանում է երկրորդ հարկը՝ իսկական թանգարանը:

Քարյան), «Թումանյան գլուխի ընդհանուր տեսարանը» (Ա. Պարոնյան), «Ձաղի ձոր» (Շահվերդյան) և վերջապես բանաստեղծի յուզաների մեծագիր նկարը, որը ժպտում է ու կարծես դիտողին խրատ տալիս կարգալ

Հովհաննես Թումանյան

Արդեն այս սանդուղքի վրայից ալցեկուն հարաբերության մեջ է մտնում անմահ բանաստեղծի մեծ հոգու հետ, դիտելով նրա ծննդավայր Լոռվա տեսարանները ներկայացնող նկարները՝ «Լոռուց տեսարան» (Թալրուրյան), «Ա. Գրիգորի աղբյուրը» (Ա. Բե-

դիմացի շրջանակի մեջ արձանագրված հետևյալ բառյակը և ուշի-ուշով խորհրդածել.

«Դուրձն է անմահ, լա՛վ իմացեմ,
Որ խոսվում է դարեդար,
Երևե՛կ նրան, որ իր գործով
Կապրի սևվերջ, անդադար»:

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍՆԱԲԱԺԻՆԸ

Այս սենյակի կենտրոնում, ապակե պահարանի մեջ դետեղված հիանալի մակետի առջև այցելուի միտքը սլանում է դեպի Դսեղ, դեպի գյուղական այն տունը, որի մեջ 1869 թվականին ծնվել է Հովհաննես Թումանյանը։ Այցելուն գտնվում է մեծ բանաստեղծի մանկությունը (1869—1879 թ. թ.) վերհիշեցնող հազվագյուտ կենդանագիրների՝ հորը՝ տեղ Թադեոսի (աշխարհական անունով՝ Ասլան), մորը՝ Սոնայի, հորեղբորը և առաջին ուսուցչին՝ Գրիեկա բժշալի լուսանկարների առաջ։ Հետո այցելուի ակնարկը սահում, իջնում է ապակեփակ փաստաթղթերի վրա, որոնք ներկայացնում են Օվակիմ յուզբաշու (Հովհաննես Թումանյանի պապի հոր) պատվոգիրը, ուսաց երկրի սահմանները արիաբար պաշտպանելու համար (1811 թ.), Հովհաննես Թումանյանի պապի՝ Օհաննեսի պրապորշչիկի (ենթասպայի) կոչման վկայականը, ստացած ուս-թյուրքական պատերազմի ժամանակ Ավալցխայի մարտերում կատարած սխրագործությունների համար, բանաստեղծի հոր՝ Ասլան Թումանյանի ծննդյան վկայականը և, վերջապես, նույն ինքն բանաստեղծի ծննդյան վկայականը։

Այս մասնաբաժնում ցուցադրվել են նաև Հովհաննես Թումանյանի պատանեկության (1879—1883 թ. թ.), Ներսիսյան դպրոցի աշակերտության (1883—1886 թ. թ.) և գրական գործունեության առաջին տարիների

(1890—1892 թ. թ.) վերաբերյալ թանկարժեք հիշատակները՝ Ներսիսյան դպրոցի 4-րդ դասարանի դասացուցակը նույնիսկ աշակերտ Թումանյանի ձեռագրով, նրա առաջին բանաստեղծությունների («Հոգուս հատոր», «Հայ վաճառական», «Ինչո՞ւ տխուր եմ», «Դուքանի երգ») ձեռագրերը, նրա դասերի կերների և ուսուցիչների լուսանկարները, ինչպես նաև լուսանկարները 1890-ական թվականների հայ գրականության շնորհիվ ներ՝ Ղազարոս Աղայանի, Գարեգին Սունդուկյանի, Պերճ Պոռչյանի, Ալեքսանդր Երվանդյանի, Ղուկա. Հովսեփ Եղիմյանյանի (Մեհենց), որը եղել է մեծ բանաստեղծի պատմության և ֆրանսերեն լեզվի դասատան, և ուրիշների։ Այստեղ ցուցադրված են Կոկիլից, Լեւոնտովից և Լյուի Բայրոնից թումանյանի կատարած հայերեն թարգմանությունները։

Հիշվել ժողովուրդը, դեպի բնությունը, հայոց գրովնե՞ր», — պատգամում է անմահ բանաստեղծի մի ձեռագիրը, վկայելով այն, թե ժողովուրդն ու բնությունը անսպառ ու անապական աղբյուրներն են ներշնչանքի, լիարժեք ու անմահական ստեղծագործությունների։ Ու հիացական ակնարկով դուրսը հետո «Միտուն խաչի» և «Մ. Դրվարի աղբյուր» մոտ, տրամախառն ժպիտը շրթներին, Լուվա սքանչելի բնության առջև խորը ներհայեցող բանաստեղծին, այցելուն մշտնում է հաջորդ սենյակը։

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍՆԱԲԱԺԻՆԸ

Հայ ժողովրդի սիրելի բանաստեղծ Հովհաննես Թումանյանի գրական-հասարակական կյանքի ամենաբեղուն շրջանի (1901—1923 թ. թ.) սքանչելի պատկերացումն է թանգարանի այս մասնաբաժինը։ Այստեղ ապակեփակների մեջ ցուցադրվել են անգույնական «Անուշի», «Սասունցի Դավիթ» էպոսի և «Քաջ Նազար»ի առաջին տպագրությունները, Գյոթեի («Վարդ»), Հայնրիխ Հայնեի («Հեռու, հեռու կթոցենմ»), Լոնկ-Ֆելլոյի («Նախերգանք») բանաստեղծությունների հայերեն թարգմանությունները և Պուշկինի մարգարեաշունչ հետևյալ քառյակը.

«Անտում եմ քեզ և քո գանդ
Միանե՞ման, գառոգ ցար,
Եվ քո արդոց ու քո մանր
Պիտի տեսնեմ անպատճառ»։

Այս մասնաբաժնում ցուցադրված լուսանկարները՝ Սայաթ-Նովայի մահաբանը Թբիլիսիի Ս. Գեորգ եկեղեցու բակում, Խա-

չատուր Աբովյանը, Թբիլիսիի Մեղեխի բանտը, ուր բանաստեղծը գրել է «Վայրենք» բանաստեղծությունը, Միքայել Նալբանդյանը, Հովհաննես Թումանյանը էջմիածնի որսերի հետ (1915 թ.), «Վերնատան» անդամների՝ Հովհաննես Թումանյանի, Ավետիք Իսահակյանի, Դերենիկ Դեմիրճյանի, ինչպես նաև Ղազարոս Աղայանի, Վրթանես Փափաղյանի և Կոմիտասի հետ մեծ բանաստեղծի խմբանկարները — հայոց պատմության արժեքավոր դրվագները վերապրեցնող կենդանագրեր են։ Բայց ժողովրդի անմահ երգչի հոգու մեծությունը, նրա դեպի մարդն ունեցած խանդավառանքը (ի՞նչ ազգություն էլ պատկանելիս լինի նա), նրա հաշտասիրությունն ու խաղաղասիրությունը պայծառորեն երևում են 1905—1920 թվականներին վերաբերող մի շարք նյութերի ցուցադրության մեջ։

Մի ամբողջ պատմություն են պարփակում այն երկու նամակները, որոնք փոխանակվել

են հայ մեծանուն երկու բանաստեղծների՝ Ավետիք Իսահակյանի և Հովհաննես Թումանյանի միջև, 1921 թվականին:

Իսահակյանը գրում է.

«Ես ինքս ազգային բացարձակ անկախության ոչ կուսակից էի, ոչ էլ համոզված. մենք մեր ուժերով չէինք կարող անկախ լինել և պահել անկախությունը. Եվրոպան ոչ միայն չի լռել մեզ, այլև թշնամի է և

Թումանյանը պատասխանում է.

«Ավր ջան.

Ստացել եմ նամակդ: Ասում ես՝ եթե հարմար ժամանակ է՝ կանչի՛ր, ես կգամ:

Հարմար ժամանակը ես չգիտեմ դու որ ժամանակի ես ասում, բայց ասում եմ.

— Արի:

Արի՛, Ավր ջան:

Եվ «Արու-Լալա-Մահարի»ի դեռևս այն

Հովհաննես Թումանյանի տուն-թանգարանի բացումը

հրճվում է հայկական բնաշնչությամբ. սրան համոզված եմ փաստերի վրա. ինձ համար Անգլիան և Ֆրանսիան այնքան դժան զտնվեցին, ինչքան Գերմանիան. քրիստոնեություն, քաղաքակրթություն, մարդասիրություն դատարկ հնչյուններ են եվրոպացու աչքում. պետք է երես դարձնել այս ավազակներից և մոտենալ Ռուսաստանին:

Ժամանակ պանդոպսո հեղինակը վերադարձավ Հայրենիք: Հայրենասեր բանաստեղծն այժմ վայելում է ոչ միայն հայ ժողովրդի, այլև Սովետական Միության բաղմազգ ժողովուրդների անխառն հարգանքը, մինչդեռ շնորհալի շատ գրողներ արտասահմանում, օտար հողերի վրա, դատապարտված են ընդմիշտ կորչելու:

ԵՐՐՈՐԴ ՄԱՍՆԱԲԱԺԻՆԸ

Հուզմունքով ու հիացմունքով նայելուց հետո այն ապակեպահարանը, որի մեջ գետեղվել են բանաստեղծի հիսնամյակի (1919 թ.) առթիվ ստացած նվերները՝ արծաթե ու հախճապակե ծաղկամանները, ոսկեջրած գրիչը, որը նվիրել են Թբիլիսիի աշակերտները, այցելուն մտնում է երրորդ սենյակը՝ բանաստեղծի գրադարանը։ Մի շնորհալի աղջիկ

բացատրում է, որ այս փակ պահարաններում պահպանվում են համաշխարհային գրականության պատկանող վեց հազար հատընտիր գրքեր։ Անկյունում, մի հատուկ ապակե պահարանի մեջ գտնվում են բանաստեղծի հանդերձները՝ սև հագուստը, մետաքսահյուս բաձկոնակը, գիշերաճոց վերարկուն, կոշիկները, երկայն գավազանը։

«ՎԵՐՆԱՏՈՒՆԸ»

Թանկագին հիշատակների ինչ հարուստ գանձարան է ժողովրդական և ժողովրդականվեր բանաստեղծի աշխատասենյակը, որը կահավորվել է ճիշտ այնպես, ինչպիսին է եղել Թբիլիսիի «Վերնատունը»։ Այստեղ է գրասեղանը, որի վրա բանաստեղծը գրել է իր մնայուն երկերից շատերը։ Այստեղ են բազմոցն ու բարձերը, որոնց վրա ընկողմանել է նա գրական երկունքից առաջ կամ հետո։ Վերջապես, այստեղ են նրան սիրելի բոլոր առարկաները՝ թանաքամանը, գրիչը, գեղարվեստական արձանիկները, պատի նախշուն զարդերը, նկարները և այն պահա-

րանը, որի մեջ նա պահում էր բազմաթիվ ժողովուրդների ֆոլկլորային գրականությունը։ Այցելուի հոգին անօրինակ հուզմունքով է համակվում այս աշխատասենյակի մեջ, խորհելով, որ նա եղել է այն խորհրդավոր «Վերնատունը», որտեղ հավաքվել, խոսակցել, հայ գրականությունը բարձրացնելու, ազնվացնելու, հարստացնելու հարցի շուրջ խորհրդակցել են Ղազարոս Աղայանի, Գարեթի Սունդուկյանի, Պերճ Պողոսյանի, Ավետիք Խահակյանի և Դերենիկ Դեմիրճյանի նման մեծանուն գրողներ։

ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԴԱՀԼԻՃԸ

Թանգարանի կենտրոնական ամենաընդարձակ դահլիճը հատկացվել է չորս բաժիններին։ ա) Թումանյանը և ուս գրականությունը, բ) Թումանյանը և ժողովուրդների բարեկամությունը, գ) Թումանյանը երաժշտության մեջ և դ) Թումանյանը սովետական շրջանում։ Եվ այդ յուրաքանչյուր բաժնի մեջ, այցելուները զմայլանքով հաստատում են շնորհակալ այն աշխատանքը, որը կատարել է ժողովրդական մեծ բանաստեղծը։ Այդ աշխատանքի ապրող փաստերն են նրա 160

անուն գրքերը, որոնք հրատարակվել են բացի հայերենից, ռուսերեն, ուկրաիներեն, վրացերեն, ադրբեջաներեն և այլ լեզուներով։ Մի անկյունում, ապակյա պահոցի մեջ, նվիրական մասունքների նման պահվել են նրա կիսալուսնաձև ակնոցները, թելի թաշը, ջրի բաժակը, արծաթե գդալը և այլն, իսկ փարվանաձև սյունառախտակների վրա այցելու կարող է սիրելի բանաստեղծի մահվան տարեդարձի առթիվ Հայաստանյան մամուլի հրատարակած հոդվածները։

ՎԵՐՋԻՆ ԱԿՆԱՐԿ

Կենտրոնական դահլիճից դուրս գալուց առաջ, այցելուի վերջին ակնարկը կենտրոնում է այն մեծադիր յուղաներկի վրա, որը ներկայացնում է բանաստեղծին՝ ժողովրդի հետ միասին հայ գուլանի սաղերգությունն

ունկնդրելիս։ Եվ այցելուն ինքն էլ տարվում է մոտվի երգելու գուլան Զաքարյանի հետ.

«Շատ դուրեք կապրես
Անմեռ հավիտյան,
Երգի մեծ վարպետ
Անմահ Թումանյան»։

